

تبیین الگوی رفتاری زن مسلمان در سوره ممتحنه

ناهید فیروزآبادی^۱

چکیده

الگو در بستر جامعه و گروه های اجتماعی شکل می گیرد و به عنوان مدل یا راهنمای عمل در رفتارهای اجتماعی به کار می آید. الگوی مطلوب کسی است که در زندگی خود موفقیت هایی را کسب کرده و با رفتارش می تواند راهبری کند. الگوتلبی یک نیاز فطری و هویت ساز برای بشر است. در قرآن زن و مرد با رسیدن به تکامل و تعالی، می توانند الگوی دیگر انسان ها باشند. جامعه ی ما نیازمند آن است که الگوی رفتاری جامع مطابق با مقتضیات زمانی و مکانی از زن مسلمان ارائه گردد تا پاسخگوی نیازها و معرف دیدگاه اسلام درباره زن مسلمان باشد و یکی از منابع اسلامی در این زمینه، سوره ممتحنه است. باید پیام این سوره در تبیین الگوی رفتاری زن مسلمان بیشتر مورد بررسی قرار گیرد. مقاله با هدف تبیین الگوی رفتاری زن مسلمان در سوره ممتحنه و به شیوه ی توصیفی و کتابخانه ای نوشته شده است. در سوره ی ممتحنه الگوی رفتاری یک زنان مسلمان باید براساس ایمان به خدا و دوری از شرک، بیعت با پیامبر (ص) و اطاعت از ایشان، الگو قرار دادن حضرت ابراهیم در پیروی از حق و آیین خدا، به دوستی نگرفتن دشمنان خدا، عفت ورزی و پاکدامنی و دوری از انجام کارهای حرام مثل دزدی، نکشتن فرزندان و دوری از زنا و بهتان زدن به همسر باشد. کلید واژه ها: تبیین، الگویی رفتاری، شخصیت، زن مسلمان، سوره ممتحنه.

۱ - طلبه سطح ۲- مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها)، صحنه، <http://Nahidiiferozabadiigmail.com>

مقدمه

الگو یعنی مدل و گونه و چیزی است شکل گرفته در یک گروه اجتماعی، برای این که راهنمای عمل در رفتارهای اجتماعی باشد. الگو در بستر جامعه و گروه های اجتماعی شکل می گیرد و به عنوان مدل یا راهنمای عمل در رفتارهای اجتماعی به کار می آید. در واقع الگوی مطلوب و صحیح کسی است که در زندگی خودش موفقیت هایی را کسب کرده و با رفتار خود می تواند راهبری کند و با تقلید کورکورانه یا تبعیت محض فرق می کند. الگوتلبی یک نیاز فطری و هویت ساز برای بشر است.

آیات گرانسنگ قرآن کریم منبع اصلی مورد استناد برای دستیابی به نظر شریعت اسلام پیرامون مسائل مختلف است. آیات قرآن و متون قطعی الصدور و محکم دین اسلام دلالت بر آن دارد که زن و مرد جایگاه یکسانی در آفرینش دارند و با رسیدن به تکامل و تعالی شخصیت، می توانند الگوی دیگر انسان ها قرار گیرند و خداوند به این نیاز طبیعی انسان نیز توجه داشته است. شرایط کنونی جامعه ی ما نیازمند آن است که الگوی رفتاری جامع و مطابق با مقتضیات زمانی و مکانی از شخصیت زن مسلمان ارائه گردد تا پاسخگوی التهابات و نیازهای کنونی و معرف دیدگاه اسلام درباره شخصیت زن مسلمان باشد. در این زمینه بهترین راه مراجعه به آیات قرآن است و یکی از آیات بسیار مهمی که به تبیین الگوی رفتاری شخصیت زن مسلمان پرداخته آیه ۱۲ سوره مبارکه ممتحنه است. لذا باید پیام این آیه و نکات مهم آن در تبیین الگویی رفتاری شخصیت زن مسلمان بیشتر و دقیق تر مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

پرسش اصلی پیش روی مقاله این است که چگونه می توان با توجه به آیه ۱۲ سوره ممتحنه به تبیین الگویی رفتاری شخصیت زن مسلمان پرداخت؟ و مقاله با هدف پاسخ به این پرسش به روش کتابخانه ای تدوین می شود.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- الگو

«الگو به معنای مدل، گونه و هنجار از آن برمی‌آید، الگو آن چیزی است شکل گرفته در یک گروه اجتماعی، به این منظور که به عنوان راهنمای عمل در رفتارهای اجتماعی به کار آید»^۱

۱-۲- رفتار

رفتار به معنای «روش، سلوک، طرز حرکت» آمده است^۲ «هر فعالیت و عملی که موجود زنده انجام می‌دهد و متضمن کارهای بدنی آشکار و پنهان اعمال فیزیولوژیک، عاطفی و فعالیت عقلی باشد، این اصطلاح برای هر عمل خاص یا مجموعه اعمال به کار می‌رود»^۳

۱-۳- زن

زن یا ژن واژه‌ای فارسی هم‌ریشه با ژینای یونانی «نقیض مرد، مطلق فردی از افراد اناث خواه منکوحه باشد و خواه غیر منکوحه، مادینه انسان، مقابل رجل در عربی، انسان و ماده‌ای از نوع بشر»^۴

۲- معرفی سوره ممتحنه

«سوره ممتحنه شصتمین سوره قرآن و از سوره‌های مدنی است که در جزء ۲۸ قرآن قرار دارد. این سوره را ممتحنه نامیده‌اند؛ زیرا که در آیه دهم آن، به پیامبر دستور داده تا زن‌های مهاجر را

۱ - بیرو، فرهنگ علوم اجتماعی، ص ۸۵

۲ - معین، ذیل واژه رفتار

۳ - شعاری‌نژاد، فرهنگ علوم رفتاری، ص ۵۴

۴ - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ج ۹، ص ۸۰

امتحان کند تا علت و انگیزه ترک شوهرانشان و مهاجرتشان از مکه به مدینه معلوم شود. سوره

ممتحنه درباره دوستی مؤمنان با کفار سخن می‌گوید و به شدت از آن نهی می‌کند»^۱

در این سوره مفاهیم اعتقادی و اخلاقی متعددی آمده است که در این مقاله قصد داریم به

دستوراتی که خداوند درباره ی رفتار شایسته به زنان مسلمان داده است بپردازیم.

۳- الگوی رفتاری زن مسلمان در سوره ممتحنه

۳-۱- ایمان به خدا و دوری از شرک

ایمان به خدا، زندگی انسانی را به طرف امور معنوی هدایت می‌کند و شوق حرکت و تلاش را به انسان می‌دهد. انسان باایمان خواهان کمالی است که هیچ لذت دنیوی و مادی به به پای آن نمی‌رسد. ایمان به خداوند منشاء هر ارزش و فضیلت اخلاقی می‌باشد. هر چقدر انسان نسبت به خدا معرفت بیشتری داشته باشند، به درجه بالاتری از ایمان می‌رسد. ایمان به خدا سبب می‌گردد نگرش او به کل هستی، زندگی و خانواده، با هدف و با معنا شود و در کارها با انسجام و آرامش عمل نماید.^۲

مهم‌ترین باور دینی، ایمان به خدا و یکتاپرستی است. توحید و خداپرستی موجب می‌شود نگرش فرد به همه هستی و زندگی انسان، هدف دار و معنادار باشد و در رفتارها با انسجام، وحدت رویه و آرامش عمل کند. باور به خدا و شناخت او، همه رفتارها و زندگی خانوادگی را به سوی کسب رضایت خداوند، سوق می‌دهد. از عوامل تأثیرگذار در پیوند بین زن و شوهر و اعضای خانواده، ایمان به باورهای دینی از جمله خداباوری است بی بهره بودن خانواده ها از این باورها، مشکلات فراوانی را در همه مراحل زندگی به دنبال دارد که قرآن از آن به زندگی تنگ و سخت تعبیر می‌نماید.^۳

۱ - www.wikishia.net

۲ - خوانین زاده، جایگاه و آثار باور به خدا در سبک زندگی خانوادگی از منظر قرآن و روایات، ص ۹

۳ - مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۱۳، ص ۳۲۷

در روایات هم رعایت تقوا بر زنان توصیه شده است و زنان را به رعایت تقوا در برخوردها به خصوص در برخورد با همسر توصیه کرده‌اند، از جمله رسول اکرم در سفارش خود به یکی از زنان (خوله) اطاعت از شوهر را نمونه‌ای از تقوا می‌دانند: «اتَّقِيَ اللَّهَ وَأَطِيعِي زَوْجَكَ؛ پرهیزگار باش و از شوهرت اطاعت کن»^۱ زن مسلمان با ایمان به خدا و رعایت تقوا می‌تواند الگوی خوبی برای سایر زنان باشد.

شرک در اصطلاح به هر آن چیزی اطلاق می‌گردد که ممکن است آدمی برای خداوند متعال در اموری که خاص خداوند است، در وجوب وجود، الوهیت، بندگی و تدبیر شؤون آفریدگان شریک قائل شود.^۲

راغب در مفردات می‌گوید: ««شرک» در دین دو گونه است. «شرک عظیم» که انسان شریک و همتای برای خدا قرار دهد که سبب محرومیت او از بهشت است. «وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ»^۳ و «شرک صغیر»، اگر غیر خدا را در بعضی امور مورد توجه قرار دهد که همان ریا و نفاق است. قرآن می‌گوید: «وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ»^۴.

شرک پیامدهای فراوانی را در عرصه‌های مختلف عقیدتی، روحی، اخلاقی و عملی دارد و بشر را به انحطاط سوق داده است از جمله:

دوری از هدف خلقت: هدف از آفرینش جهان، معرفت خداست. پس هر کس که خدا را به درستی شناخت و خدا را منشأ و مبدأ خلقت جهان هستی دانست، مشرک نمی‌شود، اما افراد کمی به درستی به شناخت خدا می‌رسند و به عظمت خداوند پی می‌برند و از همه اقسام شرک دور می

۱ - طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۲۱۶

۲ - خرمشاهی، دانشنامه قرآن پژوهی، ج ۲، ص ۱۲۹۸

۳ - مائده/۷۲

۴ - یوسف/۱۰۶

۵ - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۲، ص ۳۲۰

تعهد او به پیمان زناشویی نسبت به شوهر خود است.^۱ امام رضا در حدیثی تمام آراستگی اخلاقی زن را در وفاداری اش نسبت به شوهر می‌داند و می‌فرماید: «مَا أَفَادَ عَبْدٌ فَائِدَةً خَيْرًا مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحَةٍ إِذَا رَأَاهَا سَرَّتَهُ وَ إِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَ مَالِهَا؛ بزرگترین موهبتی که نصیب بنده خدا می‌گردد، این است که همسر شایسته‌ای داشته باشد که هر گاه مرد او را ببیند شاد شود و در غیاب شوهر حافظ عفت خویش و اموال وی باشد»^۲ زانی که پیمان ازدواج را قبول می‌کند باید پایبند به تعهدات اخلاقی شود و خود را ملزم به رعایت تعهد نسبت به شوهر کند و در این مسیر باید خیلی از رفتارها، گوش، چشم و قلب خود را کنترل نماید که دچار لغزش نشود و در این مسیر خود را تربیت کند چرا که کمترین خطا و لغزشی بی‌وفایی محسوب می‌شود و در زندگی زناشویی گناهی نابخشودنی است و پایه های زندگی را متزلزل می‌نماید.^۳

خداوند در سوره ممتحنه شرط ایمان بانوان را وفاداری به روابط زناشویی دانسته و می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ ... وَ لَا يَزْنِينَ وَ لَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَ لَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَ أَرْجُلِهِنَّ»^۴

زنان مسلمان در نقش همسری در خانه و بخصوص در نبود همسر، امین مال و محافظ شرف و حیثیت شوهر هستند و در نبود او باید آبرویش را حفظ نماید و مال او را تلف و بیهوده مصرف نکند^۵ به این ترتیب می‌توانند الگوی مناسبی برای سایر زنان باشند.

۱ - علایی رحمانی، تعامل و نقش زن در خانواده به مثابه همسر و مادر در پرتو آموزه‌های رضوی، ص ۱۵۵.

۲ - کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۲۷.

۳ - علایی رحمانی، تعامل و نقش زن در خانواده به مثابه همسر و مادر در پرتو آموزه‌های رضوی، ص ۱۵۶.

۴ - ممتحنه / ۱۲.

۵ - قائمی، نقش مادر در تربیت، ص ۱۱.

نتیجه گیری

علت نامگذاری سوره ممتحنه این است که در آیه دهم آن، به پیامبر دستور داده تا زن‌های مهاجر را امتحان کند تا علت و انگیزه ترک شوهرانشان و مهاجرتشان از مکه به مدینه معلوم شود. سوره ممتحنه درباره دوستی مؤمنان با کفار سخن می‌گوید و به شدت از آن نهی می‌کند. در سوره ممتحنه الگوی رفتاری زن مسلمان با بیان ویژگی‌هایی تبیین شده است. از نظر این آیه زن مسلمان باید ایمان به خدا داشته باشد که ایمان به خدا، زندگی انسانی را به طرف امور معنوی هدایت می‌کند و شوق حرکت و تلاش را به انسان می‌دهد. همچون حضرت ابراهیم پیرو خداوند و آیین حق باشند و از طاغوت برائت کنند و با دشمنان خدا اصلاً دوستی برقرار نکنند. زن مسلمان با رجوع به فطرت خود و رعایت سبک زندگی اسلامی باید عفت ورزی و پاکدامنی داشته باشد در الگوی رفتاری که در سوره ممتحنه برای زن مسلمان ترسیم شده، شخصیت زن مسلمان باید از کارهای حرام دوری کند. کارهای حرامی چون: دزدی، کشتن فرزندان، انجام زنا و بهتان زنی به همسر را ترک کند. زن مسلمان باید با پیامبر بیعت کرده و از ایشان اطاعت کامل داشته باشد. قرآن بیعت با حکومت را که آشکارترین نمونه پیمان سیاسی جامعه است، برای زنان پذیرفته است. تاریخ صدر اسلام نیز نشان می‌دهد این عمل سیاسی از سوی زنان انجام شده است.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم.

۱. ابن سعد، الطبقات الکبری، تحقیق عبدالقادر عطا، بیروت، دار الکتب الإسلامیة ۱۴۱۰ق.
۲. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقرساروخانی، کیهان، چهارم، ۱۳۸۰.
۳. پیشگامی فرد، زهرا، امید آوج، مریم، هویت دختران و زنان جوان ایرانی و نقش آنها در تمدن سازی، پژوهش زنان، دوره ۱، شماره ۱، پاییز ۱۳۸۸.
۴. جاویدی، مجتبی، تفسیر موضوعی قرآن کریم با رویکرد حقوقی، قم، دفتر نشر معارف، ۱۳۹.
۵. حر عاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، تهران، مکتبه الاسلامیه، ۱۳۹۱.
۶. خرمشاهی، بهاءالدین، دانشنامه قرآن پژوهی، تهران، دوستان و ناهید. دوم، ۱۳۸۱.
۷. خوانین زاده، محمدحسین و دیگران، جایگاه و آثار باور به خدا در سبک زندگی خانوادگی از منظر قرآن و روایات، پژوهشنامه معارف قرآنی، سال ۷، شماره ۲۵، تابستان ۱۳۹۵.
۸. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، زیر نظر دکتر معین، تهران، چاپ سیروس، بی تا، بی جا.
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ترجمه و تحقیق، غلامرضا خسروی حسینی، تهران، مرتضوی، سوم، ۱۳۸۳.
۱۰. رضوانی دیوکلایی، زینب و دیگران، نگرش به فرزندآوری: نقش سبک زندگی اسلامی و ویژگی‌های جمعیت شناختی، روانشناسی و دین، سال سیزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۹.
۱۱. شعاری نژاد، علی اکبر، فرهنگ علوم رفتاری، تهران، سپهر، ۱۳۶۴.
۱۲. ضیایی ثابت، افسانه، تحلیل معنایی ولایت شیطان از منظر قرآن و راه‌های مقابله با آن،

۱۳. طبرسی، ترجمه جوامع الجامع، مترجم حسین نوری همدانی و دیگران، تهران، فراهانی ۱۳۵۹.

۱۴. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم، شریف رضی، ۱۴۱۲ق.

۱۵. عباسی مقدم، مصطفی، باجی، نصره، روش های تربیتی و تبلیغی حضرت ابراهیم در قرآن، پژوهش های معنوی، ۱۳۹۵.

۱۶. علایی رحمانی، فاطمه، تعامل و نقش زن در خانواده به مثابه همسر و مادر در پرتو آموزه های رضوی، فصلنامه حسنا، سال هفتم، شماره بیست و پنج، تابستان ۱۳۹۴.

۱۷. علایی رحمانی، فاطمه، تعامل و نقش زن در خانواده به مثابه همسر و مادر در پرتو آموزه های رضوی، فصلنامه حسنا، سال هفتم، شماره بیست و پنج، تابستان ۱۳۹۴.

۱۸. غفاری هشتجین، زاهد، بیگی نیا، عبدالرضا، و تصمیم قطعی، اکرم، عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی دانشجویان علوم سیاسی و فنی دانشگاه تهران، نشریه دانش سیاسی، شماره ۲.

۱۹. قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، تهران، انتشارات امیری، بی تا.

۲۰. قیوم زاده، محمود، حقوق اجتماعی و مشارکت سیاسی زنان از دیدگاه اسلام، فصلنامه علوم اسلامی، شماره ۱۲، ۱۳۷۸.

۲۱. کاشف الغطاء، فاطمه، رشد سیاسی زنان؛ تحلیل فرایندی (پیش و پس از ظهور اسلام)، فصلنامه بانوان شیعه، شماره ۶ و ۷، ۱۳۸۵.

۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.

۲۳. کهریزی، مهوش و دیگران، چالش های اخلاقی فمینیسم در فرزندآوری از دیدگاه اسلام و راهکارهای آن، فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش نامه اخلاق، سال هفتم، تابستان ۱۳۹۳، شماره ۲۴.

۲۴. گنجی، حمزه، روانشناسی عمومی، تهران، نشر دانا، نهم، ۱۳۷۶.

۲۵. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، دارالوفا، ۱۴۰۳.

۲۶. مصباح یزدی، محمدتقی، اخلاق در قرآن، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۱.

۲۷. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چهارم، ۱۳۶۰.

۲۸. مقدادی، محمدمهدی، ریاست خانواده، تهران: شورای فرهنگی اجتماعی زنان، روابط عمومی، ۱۳۸۵.

۲۹. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم، مدرسه امام علی علیه السلام، ۱۳۷۸.

۳۰. مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامی، ۱۳۷۴.

سایت

www.wikishia.net